

Velibor Čolić
Sarajevski omnibus

Pričujoče besedilo je leposlovno delo z zgodovinskimi osebnostmi. Ne gre torej za interpretacijo zgodovine, še manj za znanstveno analizo, temveč preprosto za roman, zamišljen in zasnovan kot filmski omnibus, kot pet poglavij ene same zgodbe.

Osrednji del naše kronike pripoveduje o zadnjem dnevu življenja in o smrti Franca Ferdinanda ter njegove žene Sofije, o slovitem sarajevskem atentatu osemindvajsetega junija 1914, ki je sprožil prvo svetovno vojno in propad treh cesarstev – otomanskega, avstroogrškega in ruskega. Naš *roman-omnibus* opisuje tudi zaporedje gradenj in rušitev nekega mostu, sanje rabina Baruha Abramovića, življenje in smrt neke knjižnice, duhovne meje Južnih Slovanov, osupljivo usodo neke ilustrirane knjige in velike uhlje stotnika *Geheime Staatspolizei*. V dodatku smo predstavili nenavadno pot avstrijskega vojaka v prvi svetovni vojni Nikole Barbarića, mojega deda po materini strani, znanega tudi kot *bosanski baron de Münchhausen*.

Opazili boste, da so se v resnično zgodbo nekajkrat vmešale fantastika, poezija in sanje.

Večina citatov v tej knjigi je izmišljenih. Preostali so morda pristni, vendar smo jih za potrebe te zgodbe predelali in priredili. Radovedni bralec bo lahko med drugim odkril peščico arabskih pregovorov in nekaj besed, izposojenih od Voltaira, Jorgeja Luisa Borge-sa, Groucha Marxa, Stanisława Jerzyja Leca, Iva Andrića, Rainerja Marie Rilkeja, Ernsta Jüngerja, Imreja

Kertésza, iz Wikipedije, od Johanna Wolfganga von Goetheja, Michela Audiarda in Émila Michela Ciorana ...

Gre zgolj za izmišljijo. Hotel sem jo predstaviti kot resnično zgodbo, kajti po svoji naravi je vsak roman resničen.

»Romanopisec,« je dejal Milan Kundera, »pola-ga račune izključno in samo Cervantesu.«

Človek ne bi mogel preživeti brez herojev,
svetnikov in mučenikov.

ERNESTO SÁBATO

LATINSKI MOST

Zaporedje gradenj in rušitev nekega mostu, astronomija in matematika, angel odposlanec, Ali Ajnibeg in njegova daritev, mojster Albanus in njegove jadranske balade ter različni pogledi kristjanov in muslimanov na neko poplavo.

PRVI MOST, KI so ga postavili na tem kraju in je v popisu Bosanskega sandžaka iz leta 1541 naveden kot Kozji most, je bil lesen. Zgradil ga je neki Husein Karadagli, Širmerdov sin, obrtnik in umetnik, po poklicu sedlar. V Sarajevu so ga klicali sedlar Husein ali vdovec Husein, včasih pa preprosto striček Huso. To je bil mož, ki je usnje obdeloval z lahkoto, kot bi bilo svila. Njegovi izdelki so sloveli daleč naokoli. V njegovi prodajalni si lahko dobil škornje in sedla, steznike za ženske, vojaške biče pa tudi nekaj knjig, vezanih v plemenito usnje: arabsko izdajo Svete knjige, predelani rokopis perzijskega filozofa, zdravnika in mistika Ibn Sine, imenovanega Avicena, ter štiriindvajset matematičnih priročnikov. V sobi zadaj za prodajalno je mojster Husein skrival tudi nekaj knjig v latinščini: Življenje svetega Frančiška Asiškega, zbrana dela Avguština Hiponskega, imenovanega Avguština Puščavski, ter zbirke erotičnih pesmi, ki so opevale vino, dečke in kri devic. Pozno popoldan, med dvema molitvama, je Husein včasih odprl knjigo o geometriji, s pomočjo katere je, z lepim peresom v roki, ugotavljal znamenja božje prisotnosti na Zemlji. Kot velik popotnik in črnogled mislec

je Husein cele noči pisaril pisma samemu sebi. Nato jih je kot v nekakšnem ritualu trgal in sežigal na živahnem plamenu sveče.

Kar je minilo, je odšlo, si je, žalostno motreč pepel, govoril Husein, tistega, na kar upaš, ni več, toda sedanjost je tvoja. Svet je, kakršen je. Črna mravlja na črnem kamnu v črni noči. Bog jo vidi. Tu je odgovor: človek naj dela z lesom in kamnom, ne z usnjem in svilo, še manj s papirjem in črnilom.

*

Husein Karadagli je tekoče govoril štiri jezike: turško, armensko, grško in bosansko. Enkrat letno se je odpravil v cesarsko mesto Istanbul pit vodo iz Bosporja ter opazovat rojstvo in smrt zvezd na nebesnem svodu. Preden je zgradil svoj most, je iz težko razumljivih razlogov, povezanih s hazarderskimi dolgovi, obiskal tri latinske dežele. Iz Francije je prinesel lepo škatlo za začimbe iz cedrovine, iz Španije meč, iz Neaplja pa čudno kožno bolezen. Neke vrste redek herpes, ki mu je na obraz narisal nenavadne rože zla. *Hudičev poljub*, kajti sodeč po govoricah je vrlemu Huseinu »gotovo zavdala kakšna nevernica«.

Po ženini smrti je Husein v hiši prebival sam, obdan z mačkami. Na svojem zadnjem potovanju po tako imenovani *zapadni* Evropi je med obiskom slovite barcelonske knjižnice odkril knjigo, ki je obravnavala *potovanje duš, astronomov pogled na zvezdno pot*. Napisal jo je neki Grk, toda kot vemo, je znal naš Husein brati in pisati *po evropsko*, od leve proti desni. Ko se je vrnil v Sarajevo, je že vedel, da je

mogoče celotno Rimsko cesto narisati tako, da preprosto pogledamo kakšni mački v oči.

»Poleg tega,« je pravil, »je boljši maček v žaklju kot golob na strehi.«

V tistem času je bil že suh kot prekla in je trpel za zlatenico. A končno je znal ločiti senco od luči in navidezne stvari od pravih. V Neaplju je spoznal naključje in njegovo metaforo kockanje, *mikrokozmos* in vseprisotno hudičevo roko. Do konca življenja je Husein vse noči metal kocke, z obsedeno strastjo izzival usodo – vse, česar duševno zdrav človek ne bi smel početi.

»Le razumen človek,« se je Husein zagovarjal pred peščico prijateljev, »si lahko privošči početi neumnosti. In le prefinjen človek sme biti prostaški. Norci so vselej razumni, zarobljenci pa zmeraj vljudni.«

*

Kozji most so zgradili v devetih tednih. Stebre so izdelali iz hrasta in črnega bora, za zaključna dela pa so uporabili srca vrb žalujk, kajti taka je bila volja vrlega Huseina, čigar zemeljsko popotovanje se je bližalo koncu.

Preden je na predvečer novega leta 1549 umrl, je sedlar Husein ukazal, naj mu v nagrobnik vklešejo tri kraljevske nazive: kan, hakan, sultan.

Na dan svoje smrti si je Husein obril brado in na desnem licu odkril grozljivo *vrtnico*. Njegova koža in jetra so bili uničeni, oko in duša pa sta ostala taka kot pri otroku. Oblekel si je vojaške hlače in rdečo srajco iz šantunga, na

glavo si je dal lep, z zlatom izvezen fes, za ušesa pa nekaj kapljic dišeče ambre. Popil je kozarec slovitega sarajevskega šerbeta, pripravljenega s hladno vodo in dišečega po malinah, ter legel na posteljo.

Medtem ko je čakal nadangela Džibrila, da mu da odvezo pred potjo, je Husein Karadagli bežno pomislil na ženske. Na tisto, ki jo je videl samo enkrat, v Neaplju, nenavadno Ausilio, ki mu je postregla z vinom, in na njene roke, še bolj bele kot labodji vrat. Na neko drugo latinsko žensko, ki ni imela imena, zgolj telo, boke in nekaj kapelj medu na popku, zgolj prsi, ki so mu prinesle kratkotrajno telesno naslado. In na nesrečno Jesim, svojo ženo, ki so jo pokosili mraz, tuberkuloza in neskončna bosanska zima, na ubogo Jesim z otroškim telesom in s trebuhom, ki ni hotel sprejeti moževega semena.

Nato je vrli Husein zagledal hladno svetlobo in nejasno, lepo in hkrati strašno postavo, kajti ko je bil še živ, si je znal Vsemogočnega Boga in njegove vojake predstavljati samo v tej obliki. Možak je začutil nekakšno energijo; pred obrazom se mu je dvigalo bitje, odeto v svileni haljo temno modre barve in s kristalno kupo v rokah. Svetloba je za trenutek zastala, nato pa je prevzela obliko Džibrila, imenovanega tudi Odposlanec. Za njim je Husein zagledal orjaški slap, ki se je grmeč zlival v globino. V čisto in globoko vodo. Zatem je uzrl brezkončno kamnito stopnišče. Možak je dvakrat ali trikrat globoko vzdihnil in prenehal dihati. Tako preprosto je bilo. Smrt je samo ta prostor, praznina med dvema vdihoma.

Huseinovo truplo je bilo kmalu hladno kot solnat steber, njegova koža pa pepelnato siva. Nazadnje je možakova duša skozi okno poletela v neznano.

Bismila, je pomislil Husein.

In angel ga je zapustil.

Tako je umrl Husein Karadagli, imenovan Sedlar, ljubiteljski astronom, matematik in graditelj mostov.

*

Na istem kraju je Ali Ajnibeg leta 1565 postavil kamnit most. Tega plemiča in vojaka je v Sarajevo poslal slavní sultan Sulejman Veličastni, zavojevalec, diplomat ter zaščitnik umetnosti in literature, saj je znal odlično braniti meje cesarstva. Ali Ajnibeg je bil človek dejanj, ki mu je bil konj ljubši od lastnih žena, šotor pa od palač. Bil pa je tudi lepotec z vzhodnjaško pristrizeno brado, z očmi, temnejšimi od kavnih zrn, in z lepimi, majhnimi, a polnimi ustnicami kot pri kakšni porcelanasti lutki. Njegova moč je bila legendarna. Ljudje so govorili, da je bil v mladosti sposoben z enim samim udarcem s pestjo pokončati bika in da bi mu lahko jajce razbili na prséh, tako mišičaste in čvrste so bile. Po višini je Ali Ajnibeg prekašal vse po vrsti, in kadar je izrekal ukaze, mu je glas bobnel kot hudournik. Bil je dober prijatelj Gazija Husrevbega, še enega slavnega graditelja, ki je nekaj desetletij prej zasnoval znamenito belo mošejo v samem srcu Sarajeva, in pravi človek svojega časa. Kot dober vernik je občudoval Knjigo in perzijsko poezijo, a je hkrati cenil tudi slike nemškega slikarja in risarja Albrechta Dürerja, imenovanega

Mojster iz Nürnberga. Čeprav je bil vojak in poklicno zavezan ubijanju, je svet opazoval z vselej začudenim in bistrim pogledom fantiča. V njegovem notranjem panteonu so se prepletali resnica Boga in strah pred neznanim, robata ljubezen do konj in romantični draž žensk, strogost ramazana in požrešnost, njegove slovanske korenine in orientalsko izobilje, delovanje in premišljevanje, sablja in svete sure ...

Korenjaški soprog štirih žena in oče devetih otrok je sanjal o tem, da bi osvojil Dunaj, toda vedel je, da je Cesarstvo že utrujeno, brez udarne moči in umaknjeno vase. Zamisel o mostu se mu je porodila iznenada, nekega lepega poletnega popoldneva, ko je opazoval ciganske otroke, ki so se goli in divji kopali v reki Miljacki. Ko ga je med vsakodnevним sprehodom v času med dvema molitvama zmotilo njihovo vpitje, je beg opazil, da je stari most postal zelenkast. Les je zbolel. Videl je, da to nekoč lepo stavbo načenja tanka plast mahu, ki se lesketa v soncu kot žabja koža. Bilo je več kot očitno, da Kozji most umira. Sonce, veter in decembrski sneg, leta in deževja, nevihte in jutranja zmrzal, ki se je štiri mesece na leto zgrinjala z gora, so bili močnejši od Človeka, od njegovih dlani in sanj, od orodij, s katerimi je hotel pustiti trajno sled na tej Zemlji.

Kdor bi rad zgradil cesarstvo, si je govoril, ta se vojskuje. Kdor bi si rad podredil reko, pa sanja o senci, ki se bo poročila z vodo. Iz te zveze se rodijo mostovi.

Ali Ajnibeg si je svoj most zamislil kot *mladeniča, janičarja, ki bo zajezdil in si podredil reko Miljacko*. Ta most, ki bo njegova daritev, bo povezoval levi breg, torej četrt Latinluk, kjer prebivajo kristjani, s starim mestom in njegovimi sto petdesetimi mošejami, sedmimi javnimi vodnjaki in trgovsko četrtjo. Od tod njegovo ime, Latinski most.

Dela so se začela spomladi leta 1563. Ali Ajnibeg je zaposlil nekega Albanusa, delovodjo, ki se je zgledoval po slovitim Mimarju Hajrudinu, učencu slavnega arhitekta Sinana, očetu klasične otomanske arhitekture in graditelju svetovno znanega mostarskega mostu.

Kamniti most, skromnejši in bolj praktičen od mostarskega, je imel štiri stebre in pet lokov. Njegova vzhodno in zahodno pročelje sta bila tako rekoč enaka, z nekaj drobnimi razlikami. To je bila robustna zgradba iz apnenca, dovolj široka, da je šlo lahko po njej vštric sedem ljudi, pravi cestni most, ki je preprosto prekoračil reko in krščanske četrti povezal z Bašçaršijo, četrtjo oblasti, obrtnikov in trgovcev.

*

Prvo, kar je po prihodu v Sarajevo storil delovodja Albanus, je bilo škropljenje in umivanje kamna, s katerim je nameral graditi. Potem se je pred begovimi osuplimi očmi usedel na breg in počakal, da je voda izhlapela. Čez nekaj ur je naznanil: »Ta most bomo zgradili iz mladega kamna, katerega obraz gleda navznoter, proti nam. Delali bomo samo na neparne dneve; na parne dneve bomo molili, kajti Gospod je ta svet ustvaril iz senc.«

Že naslednji dan se je Albanus lotil dela. Pomagala sta mu dva delavca, ki nista varčevala z močmi. Prvi je bil strokovnjak za meritve in računanje, drugi izurjen v pesnikovanju in zbijanju šal. Na dneve, ko so delali, niso smeli jesti hrane živalskega izvora, pitje vina pa jim je bilo izrecno prepovedano. Kadar so si privoščili nekaj trenutkov počitka in so zlezli s stavbnega odra, so se krepčali z vodo in ribami, zemljami in kislim mlekom.

Ali Ajnibeg je vedel, da je delovodja Albanus čuden tič. V prostih urah je ta možak na višku svojih moči izvrstno igral na čudovito lutnjo iz palisandra in se z njo spremljal pri petju otožnih dalmatinskih balad. Beg je močno sumil, da moli k drugemu Bogu, tistemu z brado, golobico in s sinom. Toda Albanus je bil velik inženir in graditelj. Preden ga je položil, je vsak kamen pobožal in poljubil, kot bi bil otrok ali, še raje, ženska.

Arhitektura je okamnena glasba, si je govoril beg. Gradnja ali rušenje, kaj je bolj upravičeno, donosnejše, nujnejše in bolj vredno našega občudovanja? Nimamo dokazov, da bi lahko razsodili. Gotovo je le eno: človek na koncu zmeraj izgubi. Samo Vsemogočni Alah ve, kako zveni smrtnikova duša.

Med skoraj triletnim garanjem je mlajši pomočnik, neki Hrid Lazarini, ki je bil prav tako doma iz Dubrovnika, staknil obolenje pljuč in umrl. Albanus ga je zamenjal z drugim, hrvaškim pustolovcem, pijancem in pridaničem, ki ni hotel za nič na svetu razkriti svojega imena ali porekla.

Bolj ko je most rasel, globlje se je delovodja pogrezal v čudno pobitost. Čedalje pogosteje je kadil čudaški čibuk,

natlačen s sredozemskimi zelišči. Okoli njega je dišalo po kamilicah, pomešanih s slamo ali z algami, pa tudi po nečem nevarnem in prepovedanem z Bližnjega vzhoda.

Sem in tja je Albanus za nekaj dni izginil. Njegova delavca sta pravila, da je obiskoval lahke ženske v krščanskih četrtih Sarajeva. Sam pa se je branil z zagonetnim nasmeškom.

»Če me sprejme enkrat, še ni kurba. Vsakič obiščem novo gospodično.«

V dveh letih in pol, kolikor so trajala dela, je Ali Ajnibeg svojim someščanom trikrat zvišal davke in nazadnje prodal svojo hišo, da bi poplačal most. Tretjo pomlad se je, ker je bila njegova mošnja skoraj prazna, čutil obvezanega odreči se najlepšemu konju, tistemu, ki ga je v mladosti ponesel največjim zmagam naproti.

Ko je bil most zgrajen, naj bi se mračni mojster Albanus, mistik in minstrel, sedemnajst dni ne streznil.

*

Ob koncu gradnje je Ali Ajnibeg priredil veliko ljudsko praznovanje. Na ražnju so spekli sedem volov in enajst jagnjet, najrevnejšim iz vseh četrti starega mesta pa so razdelili velik lonec slavne sarajevske halve.

Iz Istanbula so celo pripeljali nekega Abdula Vehaba, pisarja in kamnoseka, ki je za zaščito mostu vanj vklesal sveta besedila.

*

Ko ima hudič mlade, jih ima veliko. Velika poplava leta 1791, po tedanjih pisnih pričevanjih največja v zgodovini Sarajeva, je kljub trdnosti Albanusove gradnje in svetim suram, vklesanim v vsakega izmed štirih stebrov, povsem uničila Latinski most.

V eni sami noči je postala reka Miljacka ogromna in divja. Razdejala je vse na svoji poti, njene kalne vode so med drugim odnesle Latinski most, neko pravoslavno cerkev, večino sefardskih trgovinic pa tudi hišo modrega rabina Pereca Šterna, možaka z brado, odišavljeno s svetimi zelišči. Poplava je trajala vso noč, zgodaj zjutraj pa je bila reka spet taka kot nekoč. Majhna in umazana, s tokom, slabotnim kot jetičnikova sapa. Namesto mostu so meščani odkrili nekaj počrnelih kamnov in truplo neznane mlade lepotice. Stare kristjanke so pravile, da je to angel varuh Latinskega mostu. Da je padla z neba, ko je branila most pred zlimi silami. Turki pa so trdili ravno nasprotno.

»To je šejtan,« so govorili, »kajti Bog gradi, hudič pa ruši. In tako je od pamtiveka.«

Nekaj let pozneje, leta 1798, je hadži Abdulah Briga iz lastnega žepa plačal ponovno izgradnjo mostu.

*

V času med obema vojnama in še malo po koncu druge je novi most nosil ime Gavrila Principa, mladega srbskega nacionalista, ki je nekaj korakov stran ubil avstrijskega princa Franca Ferdinanda.

Leta 1992, med novo vojno, ki je divjala v Bosni, je most spet dobil svoje prvotno ime – Latinski most. Med obleganjem Sarajeva (1992–1995) je bil, tako kot vse mesto, poškodovan, potem pa leta 2004 znova obnovljen.

Bog nam da roke, pravijo ljudje, mostov pa ne gradi.